

Леонтєва І.В.,
аспірантка, викладач кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

СПАДЩИНА К. Д. УШИНСЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Стаття продовжує цикл статей з історії розвитку експериментальної педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ століття і присвячена вивченню передумов становлення вітчизняної експериментальної педагогіки, зокрема, постаті К. Д. Ушинського та впливу його антропологічних ідей на новий науковий напрям.

Ключові слова: *вітчизняна експериментальна педагогіка, передумови розвитку і становлення вітчизняної експериментальної педагогіки, К. Ушинський.*

Кінець ХІХ – початок ХХ століття привертає увагу вчених багатоаспектністю дослідних контекстів, коли основні вектори розвитку педагогічної науки того часу сконцентрувалися на проблемі людини. Головним завданням вітчизняної педагогічної науки вказаного періоду став пошук і вивчення об'єктивних закономірностей формуючого впливу на особистість, сутнісних сторін розвитку людини. Для дослідження природи дитини і перевірки результативності шкільного навчання та виховання педагогами і психологами став активно застосовуватися метод експерименту та спостереження. Використання експериментальних методик у сфері освіти і виховання дітей призвело до появи нової наукової течії, що зародилася наприкінці ХІХ ст. у Німеччині та одержала назву "експериментальна педагогіка" (термін був запропонований на початку ХХ ст. німецьким педагогом та психологом Е. Мейманом). Нова педагогічна течія спочатку виникла як інтегративний напрям у психології та педагогіці, що об'єднав дослідження, в яких було акцентовано увагу на застосування емпіричних методів як основи одержання фактів розвитку дітей та подальшої побудови педагогічної теорії і здійснення практики.

Представники нового напрямку ставили за мету всебічне дослідження дитини й обґрунтування педагогічної теорії експериментальним шляхом. Емпіричному вивченню

підлягав об'єкт виховання (дитина, підліток, юнак), загальні закономірності та індивідуальні особливості її фізичного та духовного розвитку, етапи розвитку, психологічні та фізіологічні особливості шкільної роботи дитини, дидактичні прийоми, їх ефективність, шкільна організація. Вітчизняна експериментальна педагогіка ставила метою перероблення навчання і виховання "відповідно до законів і норм біологічних і соціальних наук за допомогою досвіду, статистики і систематичного спостереження" [2, с.2]. Поява експериментальної педагогіки була зумовлена соціальними та економічними причинами – поява нових промислових технологій та занепад традиційного виробництва сприяли посиленню уваги до проблеми навчання і виховання підростаючого покоління в масовій школі, оновлення освіти. Прихильники цього напрямку (поняття "експериментальна педагогіка" на початку ХХ століття часто використовувалося багатьма вченими як синонім понять "педагогічна психологія", "експериментальна психологія", "педологія", "експериментальна педагогічна психологія") прагнули розробити для вчителів й вихователів чітку систему педагогічних норм і правил, засновану на наукових даних, отриманих у результаті експериментального дослідження психофізіологічної природи дітей, їх вікових та індивідуально-психологічних особливостей, а також умов і закономірностей розвитку [1, с.101].

Експериментальна педагогіка кінця ХІХ – початку ХХ ст. спиралася на результати вивчення дітей за допомогою емпіричних методів: спостереження; дослідження продуктів творчості учнів (записи, твори, малюнки); анкетування; тестування з визначення вікових можливостей (уперше такий тест був розроблений у 1905 р. французькими психологами А. Біне та Т. Симоном); вивчення поведінки в різних навчальних і позанавчальних ситуаціях; вимірювання рівня інтелектуального розвитку з використанням системи тестів. Представники цього напрямку - А. Лай і Е. Мейман (Німеччина), О. Лазурський і О. Нечаєв (Росія), А. Біне (Франція), О. Декролі (Бельгія), П. Бове і Е. Клапаред (Швеція), У. Кілпатрик (США), уперше цілеспрямовано займалися всебічним вивченням дитини, впровадженням нових експериментальних методів дослідження, пошуком ефективних шляхів побудови взаємин між учителем і учнем, які б максимально сприяли реалізації можливостей розвитку і творчого потенціалу кожної дитини. Завдяки групі німецьких учених на чолі з Е. Мейманом і В. Гавкотом, стали створюватися науково-експериментальні лабораторії.

Основними принципами досліджуваного наукового напрямку визначаємо: відмову від вивчення дитини "частинами", прагнення синтезувати різнобічні знання (фізіологічні, психологічні, педагогічні) про дитину; генетичний, який передбачав вивчення дитини у динаміці, через виявлення тенденцій її формування; вивчення дитини в соціальному оточенні, у зв'язку з умовами її життя та виховання; практична спрямованість емпіричних досліджень феномену дитинства, прагнення зробити науку про дитину корисною для вихователів, педагогів й самих дітей.

Зміст й наукова реконструкція становлення експериментально-педагогічного напрямку наприкінці XIX - початку XX століття визначає його як науковий феномен, що актуалізує можливість екстраполювати його аксіологічні ідеї у сучасну педагогіку.

Експериментальна педагогіка в науковій літературі розглядалася в основному як психологічний напрям в педагогіці. Дослідники радянського періоду схильні були зараховувати експериментальну педагогіку та її діячів до ідеалістичного напрямку у розвитку психології (А. Петровський, М. Соколов, Г. Махмудов). У 80- 90 рр. XX століття з'явилися публікації, що оцінювали експериментальну педагогіку як напрям педагогічної науки, що розвинувся в рамках гуманістичних і демократичних тенденцій. Цей науковий напрям розглядався в аспекті генезису педагогічної психології та педології (В. Аншакова, М. Михайлова, О. Нікольська, Ф. Фрадкін), в рамках застосування антропологічного, аксіологічного, парадигмального, персоналістичного підходів (Б. Бім- Бад, М. Богуславський, Г. Корнетов, Є. Осовський, М. Плохова, О. Романов). На початку XXI століття тематика експериментальної педагогіки в працях дослідників концентрувалася навколо проблем становлення цієї течії у відомстві військово-навчальних закладів Росії (І. Шуманський), розвитку реформаторської педагогіки кінця XIX - 70 -х років XX століття (Т. Козлова). Персоналії, прогресивні ідеї, науково-педагогічна та творча спадщина представників досліджуваного періоду стали предметом вивчення вчених та знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях І. Бакаленко, Ю. Корнейко (К. Ушинський), А. Степаненко (Е. Мейман), вивчення поглядів О. Нечаєва (І. Сакович), Т. Петрової, Л. Лисенко, Т. Кравцової (ідеї представників реформаторської педагогіки), К. Макаренкова (експериментальна педагогіка Росії як науковий феномен). Проте, узагальнюючих робіт про

витоки експериментальної педагогіки, постаті окремих педагогів і психологів, чії ідеї вплинули на розвиток експериментальної педагогіки, ще не створено.

Метою нашої статті є аналіз творчої спадщини відомого вітчизняного педагога, психолога К. Д. Ушинського як такої, що вплинула на формування провідних принципів вітчизняної експериментальної педагогіки кінця XIX - початку XX століття.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у світі та в Україні зокрема, набула поширення "нова" педагогіка, на основі якої відбувалося реформування всієї системи освіти. Велику роль у розвитку освіти, школи і педагогічної думки досліджуваного періоду відіграв педагогічний геній К. Ушинського. Аналіз основних ідей Ушинського переконує в тому, що вони є видатним явищем в історії освіти і головним стимулом суспільного розвитку. Демократична система виховання К. Ушинського ґрунтувалася на низці ідей, кожна з яких, на нашу думку, визначила становлення та особливості вітчизняної експериментальної педагогіки. Однією з важливих педагогічних ідей К. Ушинського вважаємо ідею виховання з урахуванням впливу соціального і природного середовища. На думку видатного педагога "Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є насправді, з усіма її слабостями і в усій її величч, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма і з усіма її великими духовними вимогами" [3, с. 207], тому що "<...> основною метою виховання людини може бути тільки сама людина, <...> в людині мету виховання становить душа, для якої існує тіло" [4, с.243].

Відстоюючи ідею поступально-висхідного характеру розгортання педагогічного процесу К. Ушинський зазначав: "Починаючи навчання дитини, треба мати на увазі, що дитина, незалежно від навчання, розвивається з кожним днем" [3, с. 235].

Ніби дороговказом на пряму розвитку експериментальної педагогіки звучить ідея педагога про єдність навчання і виховання, про тісний, науково визначений зв'язок педагогічної теорії й практики, бо "Пуста, нічим не обґрунтована теорія виявляється такою ж ні на що не придатною річчю, як факт або досвід, з якого не можна вивести ніякої думки, якому не передує і за яким не йде ідея" [3, с. 9].

Пророчими також стали слова славетного педагога про значення спадковості у вихованні і розвитку особистості дитини, її зовнішні прояви та необхідність цілеспрямованого спостереження за вихованцем з боку вихователя для їх вивчення: "І

характер, і пануючі схильності, і ступінь розвитку, і напрям цього розвитку, і нинішній настрій душі, - словом, уся природа, історія і статистика душі виявляються більше в увазі, ніж у чомусь іншому. Нічого говорити про те, як важливо для вихователя познайомитися з душею вихованця, а для цього немає кращого способу, як помітити, на що вихованець звертає більше уваги, для чого трапляється багато випадків" [3, с. 248].

Великий педагог став одним з перших вітчизняних педагогів, який спробував вивчити дитину у динаміці, виявити тенденції її формування; вивчити її в соціальному оточенні, у зв'язку з умовами її життя та виховання, вивчав дитину "цілісно", прагнув синтезувати різнобічні знання (фізіологічні, психологічні, педагогічні) про дитину. Практична спрямованість емпіричних досліджень К. Ушинського дозволила сформулювати низку науково обґрунтованих педагогічних закономірностей: зв'язок між розвитком інтересу й активності в навчальній діяльності; співвідношення природодоцільності і культуровідповідності між спадковим і набутим людиною в процесі виховання і спілкування з середовищем; зв'язок між формуванням розумного простору й здатністю до самостійного життя серця і волі дитини.

Ідеї К. Ушинського вважаємо провісницьким у розвитку вітчизняної експериментальної педагогіки, такими, що вплинули на її розвиток, зміст і становлення.

Джеоела:

1. Егоров С. Ф. Педагогическая теория в России и на рубеже XIX–XX вв. / С. Ф. Егоров. – М., 1987. – 210с.
2. Михайлова, М. В. Экспериментальная педагогика в России / М. В. Михайлова // Советская педагогика. – 1985 – № 1. – С. 2-3.
3. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. – Т.1. – К.: Рад. шк., 1983. – С. 9-15, С. 192 – 207, С. 248-300.
4. Ушинський К.Д. Твори: В 6 т. – Т.6. – К.: Рад. шк., 1995. – С. 242 – 243.

Статья продолжает цикл статей по истории развития экспериментальной педагогики конца XIX - начала XX века и посвящена изучению предпосылок становления отечественной экспериментальной педагогики, в частности, фигуры К. Д. Ушинского и влияния его антропологических идей в новое научное направление.

Ключевые слова: *отечественная экспериментальная педагогика , предпосылки развития и становления отечественной экспериментальной педагогике, К. Д. Ушинский.*

This article continues the series of articles on the history of experimental pedagogy of the late XIX - early XX century and dedicated to the study of the domestic preconditions for the formation of experimental pedagogy , including figures K. Ushinski yand influence its anthropological ideas on new research direction.

Key words : *national experimental pedagogy, preconditions for the development and establishment of the national Experimental Pedagogy, K. Ushynskiy .*